

EVUL MEDIU ÎN COMEMORĂRILE NAȚIONAL-COMUNISTE

Bogdan-Petru Maleon

Orice discuție privitoare la abuzurile memoriei trimite, de regulă, la contingența factorului ideologic și la mecanismele de constrângere proprii regimurilor totalitare. O privire mai atentă relevă, așa cum propune Tzvetan Todorov, multiple posibilități de utilizare a memoriei, servind unor mobiluri diverse ce merg de la dorința onestă de a restaura adevărul, ca o reparație morală pentru nedreptățile suferite, până la invocarea stereotipă a persecuțiilor suferite în trecut, în scopul de a obține avantaje în prezent¹. Instituționalizarea practicilor memoriei oferă, însă, exemplele cele mai elocvente de abuz. Aceasta cu atât mai mult cu cât vorbim de o memorie forțată, orientată spre elementele fondatoare ale unei istorii susceptibilă să legitimeze o identitate dorită și să dea sens și coerență acțiunilor sociale. Potrivit lui Paul Ricoeur, memorării forțate i se adaugă comemorările convenite, încheindu-se astfel "un redutabil pact între rememorare, memorare și comemorare"². Comemorarea presupune, indiferent de timpul, spațiul sau scopul în care este făcută, o operațiune de selecție care implică privilegierea unor date ale trecutului și ocultarea sau epurarea altora din memoria colectivă. În cazul acestor impuneri relația cu trecutul devine tensionată. Ea ipostaziază, cel mai frecvent, procedeele prin care forțele politice tind să impună conștiinței publice datele care marchează simbolic sau efectiv ideea continuității, tradiției și legitimitatea accesului la putere³. În acest sens, rămâne de notorietate controversa care a scindat societatea franceză postbelică în legătură cu asumarea sărbătorilor promovate de stânga sau de dreapta. Pornind de la această stare de fapt, Pierre Nora vorbea de o adevărată "obsesie comemorativă" ce a dus la bascularea modelului istoric al celebrărilor suveranității impersonale a statului națiune spre memoriile particulare, fragmentate, locale și culturale⁴.

Regimurile totalitare din secolul XX au exclus din dezbaterile publice dilemele comemorării, dispunând arbitrar de cei doi parametri în care evoluează memoria: *păstrarea* și *uitarea*. Tzvetan Todorov sugerează exemplul Rusiei sovietice unde este comemorat "un trecut triat cu grijă, desigur, dar totuși un trecut care poate flata orgoliul național și poate compensa credința ideologică

aflată în declin⁵. Între potențarea orgoliului național și imperativul suplinirii deficitului ideologic există, deci, o strânsă legătură. Totalitarismele aflate în descompunere suplinesc, astfel, lipsa de audiență la public printr-o explozie barocă de reprezentări destinate să sugereze solidaritatea care îi unește pe conducători și pe cei conduși în vederea împlinirii unui scop înalt. Cum formulările canonice nu le mai oferă suficientă credibilitate, argumentele sunt culese din acele fapte ale trecutului susceptibile să capete valoarea unor prefigurări care trebuie doar traduse într-un limbaj coerent pentru a-și găsi corespondente în prezent. Această operațiune este efectuată, de regulă, de personajul efigie al regimului, dotat cu o clarviziune deosebită care îi permite să extragă latura exemplară a trecutului și să-i dea o dimensiune superlativă. Aidoma tuturor înrădăcinărilor tradiționale ale puterii, și în acest caz, trecutul joacă un rol fondator, oferind modele viabile pentru contemporani. Această retrospectivă se realizează printr-o adevărată febră comemorativă, menită să dezvăluie importanța evenimentului dorit, pentru ca apoi să-l înscrie într-un ciclu eroic din care deriva utilitatea sa în prezent. Decupajul vizat este distorsionat brutal, urmărindu-se ca prin impunerea unor false omologii, simultan cu eliminarea inadecvărilor cu ajutorul uitării, să se creeze senzația unui prezent continuu al memoriei.

Ultimii ani ai regimului comunist din România oferă imaginea unui festivism aniversar, axat pe comemorarea marilor momente ale trecutului național, între care reperatele de istorie medievală dețin un rol privilegiat. Această opțiune își găsește explicația în faptul că discrepanța profundă dintre ideologie și realitate răpea orice rezonanță populară aniversării datelor de istorie recentă a regimului⁶. În plus, politica naționalistă dusă de Nicolae Ceaușescu reclama recuperarea sărbătorilor "creatoare de identitate națională" (Unirea lui Mihai Viteazul, Unirea Principatelor, Războiul de Independență, Marea Unire etc.) în dauna celor legate de mișcarea muncitorească și partidul comunist⁷.

Rândurile de față sunt consacrate manifestărilor prilejuite de împlinirea, în 1986, a 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Bătrân, insistând asupra semnificațiilor pe care regimul le-a alocat producțiilor istoriografice lansate cu această ocazie. Încă de la început trebuie precizat că domnul muntean se aflase și în trecut în centrul unor manifestări similare. De pildă, la o distanță de aproape 20 de ani față de momentul la care facem referire, în 1968, Biserica Ortodoxă Română a organizat la Cozia o comemorare religioasă cu prilejul împlinirii a 550 de ani de la înhumarea voievodului. În acest context, arhimandritul Gamaliil Vaida a arătat în evocarea sa strânsa legătură existentă încă din cele mai vechi timpuri între Biserică și stat, primei revenindu-i misiunea de a sta alături și de a încuraja faptele mărețe ale conducătorilor⁸. Consecvență acestor principii, Biserica Ortodoxă Română se va implica și peste două decenii în manifestările organizate de regim, de această dată mult mai vizibil, în acord cu perspectiva oficială asupra evenimentului, susținând, prin editura sa, apariția unuia dintre volumele concepute acum.

Semnificațiile comemorării lui Mircea cel Bătrân din deceniul opt al secolului trecut trebuie căutate în tendința utopistă a național-comunismului românesc de a unifica trecutul sub determinarea unor coordonate care să-și găsească expresia ultimă în prezent. În acest mod, categoriile temporale se estompează, iar conducătorul se identifică simbolic, într-un prezent continuu al memoriei, cu personajul istoric. Astfel, printr-o inginerie lingvistică, se evită asocierea vârstei conducătorului comunist cu vârsta voievodului, acesta fiind numit Marele Mircea, sugestie suplimentară privind măreția epocii prezente.

La nivel oficial, semnalul pentru începerea manifestărilor dedicate lui Mircea cel Bătrân este dat prin hotărârea Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R. din 9 mai 1986, rezervându-se astfel un timp necesar pregătirii populației în vederea festivităților preconizate în toamnă. Atunci când acțiunea atinsese apogeul, la mijlocul lunii septembrie, propaganda oficială atribuie inițiativa lui Nicolae Ceaușescu, beneficiarul de fapt al întregii puneri în scenă. Într-un material reprodus în Scânteia din septembrie 1986, I. Popescu-Puțuri preciza că la fel "ca și în cazul altor mari aniversări istorice, sărbătorite din inițiativa directă a secretarului general al partidului, aniversarea domniei lui Mircea prilejuiește nu numai o simplă evocare a unei epoci istorice și a unei personalități politice, ci și o reeașezare mai potrivită cu adevărul faptelor a locului acestui domnitor în multimilenara istorie a poporului român. Ctitorul acestei acțiuni de înmprospătare a trecutului poporului nostru, de restaurare a adevăratelor portrete ale conducătorilor lui, de înlăturare a ponegririlor și falsificărilor de tot felul, prezente încă în multe cărți de istorie de aiurea, este, spre bucuria noastră, însuși secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, continuator vrednic, la scara marii istorii, a iluștrilor săi înaintași"⁹. Acest fragment vehiculează temele majore ale unui discurs menit să-l pună pe Ceaușescu în centrul întregului montaj aniversar, în tripla ipostază a celui care relevă importanța momentului istoric, îi descoperă sensurile profunde și îl face să acționeze în prezent. În monografia apărută în 1987, sub patronajul Bisericii Ortodoxe Române, se face inventarul manifestărilor organizate de regim: "s-au publicat sute de articole în revistele de specialitate sau de cultură, ca și în presa centrală și locală, s-au organizat numeroase sesiuni științifice și simpozioane dedicate domniei și personalității ilustrului voievod, s-au realizat o serie de filme documentare la Studioul «Al. Sahia» și Televiziune etc. Cartea aceasta este ea însăși rezultatul acestei frumoase inițiative"¹⁰. La această listă trebuie adăugată adunarea populară convocată la Târgoviște în data de 24 septembrie 1986, prilej cu care Nicolae Ceaușescu anunța intenția de a face din acest oraș a doua capitală a României Socialiste, reclamând astfel, în momentul de vârf al manifestărilor comemorative, identificarea efectivă cu voievodul¹¹.

În anul care a urmat acestui elan aniversar au apărut trei volume care reuneau, alături de studii dedicate voievodului muntean, materiale prin care regimul își formula obiectivele propagandistice¹². Dintre toate, volumul colectiv coordonat de Ion Pătroiu oferă imaginea cea mai elocventă privind ceea ce

dorea să obțină regimul prin astfel de evenimente editoriale. Încă din preambul, coordonatorul precizează că volumul reprezintă "un însemnat pas înainte" față de ceea ce s-a scris anterior, putând fi privit ca "un semn al vremii noastre". Sintetizând motivația demersului istoriografic, Ion Pătroiu afirmă că "luminoasa aniversare a celor șase secole de la urcarea pe tronul Țării Românești a celui căruia urmașii aveau să-i spună Mircea cel Mare este încă un prilej de a medita la prezentul pe care îl trăim și pe care ni-l făurim, la marele Cărmăci al României de azi, căruia îi datorăm, o dată mai mult, și înțelegerea în adevăratele sale dimensiuni și semnificații a trecutului nostru de luptă și biruință, trecut pe care, continuându-l, îl simbolizează la o înălțime și cu o amploare neatinsă de nimeni"¹³. Fragmentul marchează împletirea dintre aniversările istorice și cultul conducătorului, primele constituind doar un pretext pentru a-l omagia pe acesta¹⁴. Evocarea momentelor istorice este făcută în scopul de a arăta importanța realizărilor prezentului care, extrăgându-și legitimitatea din trecut, tind să-l depășească în măreție. Din această perspectivă, istoria devine inteligibilă doar într-o grilă de interpretare având drept unic reper prezentul și acțiunea conducătorului, singurul capabil să dea, prin opera sa, un sens coerent istoriei.

Obiectivele anunțate în cuvântul introductiv sunt dezvoltate în cadrul unor studii plasate, nu întâmplător, la începutul și finalul volumului. Astfel, materialul scris de Mircea Mușat, *Unitatea și continuitatea – caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român*, încadrează domnia lui Mircea într-o istorie națională plasată sub specia ideilor de unitate și continuitate. Într-un registru deja exersat al sintezei, autorul reia formulările devenite clasice, privitoare la "nenumăratele adversități și vicisitudini istorice" cu care s-a confruntat poporul român și în ciuda cărora "și-a păstrat ființa etnică și de stat, hotărârea de a fi unit, liber și pe deplin stăpân pe propria țară", năzuind, încă din zorii Evului Mediu la "refacerea statului unitar" în cadrul căruia toți românii "strânși laolaltă să-și afirme individualitatea în cadrul umanității"¹⁵. Mărturii privind unitatea și continuitatea poporului român se găsesc încă de la primele atestări ale locuitorilor acestor meleaguri, culminând cu statul lui Burebista care, prin caracterul său unitar, se găsește "la temelia ideii forță a unității poporului român"¹⁶. Rezistând perioadei migrațiilor, românii au făurit în secolele XIII-XIV state "centralizate", "independente" și "suverane" a căror caracteristică fundamentală o reprezenta "continuitatea" și "aspirația spre unitate". Începând cu Mihai Viteazul fiecare moment semnificativ al istoriei naționale (1784, 1821, 1848, 1859 și 1918) reprezintă expresia "luptei", "sacrificiilor" și "aspirațiilor" poporului român dornic să trăiască "unit, liber și independent în vatra strămoșească"¹⁷. Această evoluție este dinamizată odată cu apariția și apoi ascensiunea la putere a partidului comunist, care duce la împlinire năzuințele de veacuri ale românilor și prefigurează un viitor luminos. Rolul de a-l plasa în cadrul acestei istorii glorioase pe voievodul aniversat îi revine lui Ștefan Pascu. Conform acestuia, Mircea cel Bătrân întrunește în chip absolut virtuțile înainta-

șilor săi și le prefigurează pe ale urmașilor, întrucât s-a contopit "organic cu țara, cu interesele superioare ale acesteia"¹⁸ veghind la interesele țărănimii pe care a ferit-o de rapacitatea feudalilor¹⁹. Odată identificat cu poporul, el întru-chipează trăsăturile acestuia, fiind "doritor de pace și bună conviețuire, nerăv-nind la bunurile altora", astfel încât a căutat să prevină conflictele cu vecinii, străduindu-se să lege prietenii chiar și cu cei mai îndepărtați dintre aceștia²⁰. Prin aceste calități, la care se adaugă, desigur, cele militare, puse în slujba apărării lumii creștine, "domnia lui Mircea a însemnat o perioadă glorioasă [nu numai în istoria poporului român - n.n.] ci deopotrivă pentru istoria Europei"²¹.

Materialul care încheie volumul, *Epoca demnității și a împlinirii marilor idealuri naționale*, semnat de Mircea Mușat și Ion Pătroiu, actualizează figura lui Mircea cel Bătrân, punând-o în directă legătură cu cea a lui Nicolae Ceaușescu. De la început este precizată capacitatea poporului român de a-și alege "din rândurile sale marii conducători de țară și de oști". Personalitățile istoriei naționale, "identificându-se cu idealurile poporului și cu «vrerile țării» au marcat peste timp «epoci» de referință", asemeni celei a voievodului aniversat. În urmă cu 22 de ani, poporul român și-a ales un nou conducător care, după modelul furnizat de predecesori, marchează o epocă ce îi poartă numele. Asemenea lui Mircea, Nicolae Ceaușescu "s-a identificat cu aspirațiile celor mulți", "a luptat pentru libertate și dreptate socială", "pentru unitate și independență națională a patriei și a poporului român" etc.²² Mai mult decât atât, între Mircea și Ceaușescu există o legătură care aproape că exclude orice mediere: "Grație eroului între eroii veacului – Președintele Țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu – aspirațiile de libertate, independență și suveranitate națională ale poporului nostru, afirmate cu atâta putere de-a lungul vremurilor, interpretate cu atâta talent și vigoare cu 600 de ani în urmă de Marele Mircea Voievod, și-au găsit încununarea deplină astăzi, în epoca noastră, epocă ce poartă pecetea unui spirit genial ce ne-a restituit întreaga noastră istorie, cu toate momentele ei de glorie, așa cum strămoșii noștri au făurit-o, cu trudă și sacrificii, cu eroism și fierbinte dragoste de țară."²³ Cele două personalități se situează astfel într-un registru atemporal, ele dau un sens întregii istorii naționale care devine inteligibilă doar prin raportare la ceea ce au întreprins sau, în cazul lui Nicolae Ceaușescu, urmează să întreprindă. Prin comparație cu modelul de care se servește, la Nicolae Ceaușescu virtuțile poporului se regăsesc "în cel mai înalt grad cunoscut de existența noastră națională", el este bărbatul "în care glasul acestui pământ se întru-chipează în mod suprem"²⁴. Astfel, Ceaușescu se emancipează de moștenirea trecutului, apărând drept un personaj omniscient, singurul capabil să-i indice utilitatea în prezent, întrucât el "s-a aplecat asupra istoriei noastre, i-a deslușit permanențele, i-a detașat și valorificat marile sensuri, conferind înalte dimensiuni relației dialectice de nedespărțit trecut – prezent – viitor"²⁵.

Sensul comemorării este, așadar, acela de a valida și, totodată, de a valorifica într-un sens paroxistic realitățile prezentului, conform indicației conducătorului, potrivit căruia "cinstirea marilor înaintași constituie un factor eficient de

dezvoltare a conștiinței socialiste a poporului", trecutului fiindu-i rezervat în acest fel un statut subordonat, dictat doar de "recunoștința [datorată n. n.] unuia dintre cei ce altădată au luptat pentru ceea ce și astăzi nouă ne este mai de preț"²⁶. Prin urmare, odată stors de semnificațiile sale cele mai convenabile, evenimentul comemorat devine un simplu auxiliar al viitorului prefigurat de comunism: "idealurile pentru care au luptat cu secole în urmă vrednicii înaintași ai noștri, ca Marele Mircea Voievod și alții, și-au aflat suprema și veșnica lor împlinire"²⁷ în anii epocii Ceaușescu. Astfel, întreaga istorie, disciplinată printr-o terapeutică a uitării, este redusă la realizările epocii de aur iar conducătorul este plasat în afara ei, dominând-o autoritar.

Discursul promovat de regimul național-comunist cu prilejul comemorărilor medievale are duble semnificații; pe de o parte oferă o explicație globală, deterministă și simplificatoare asupra întregii istorii naționale iar, pe de altă parte, relevă trăsăturile fundamentale, arhetipale, ale poporului român: dorința de pace, sărăcia, înțeleasă în sens moral, drept o virtute, aspirația spre libertate, propensiunea spre dreptate socială, promovarea prieteniei în raporturile cu vecinii. Conducătorii au încarnat aceste calități și, în acord cu ideea de progres, le-au dat o interpretare superioară.

Ultimii ani ai regimului Ceaușescu degajă senzația epuizării totale a retoricii menite să preamărească conducătorul iubit. Închiderea discursului în formule care nu mai spun nimic a relevat necesitatea găsirii unor puncte de sprijin apte să asigure substanță encomiasticii oficiale. Producțiile istoriografice, lansate cu prilejul unor aniversări de tipul celei amintite, constituie doar pretextul pentru a reanima și a îmbogăți cultul personalității. Sub aparența unor dispute științifice, precum controversa sterilă legată de locul desfășurării bătăliei de la Rovine, ele ascund încercarea de a stabili un raport intim, personal, al conducătorului cu istoria. Extrăgându-și forța și legitimitatea din trecut, Nicolae Ceaușescu ajunge să-l domine, să i se substituie, pentru ca în cele din urmă să întruchipeze integral, într-un sens aproape mistic, trecutul, prezentul și viitorul. În mod paradoxal, această strategie trădează o profundă obsesie a deșrădăcării, sindrom emblematic de care suferă toate regimurile totalitare în agonie.

1 Tzvetan Todorov, *Abuzurile memoriei*, Timișoara, 1999.

2 Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, București, 2001, p. 108.

3 Ticu Constantin, *Memoria socială: cadru de deținere și metodele de analiză (I)*, în *Psihologia socială. Buletinul laboratorului "Psihologia câmpului social"*, nr. 7/2001, p. 142-143.

4 P. Norra, *Les Lieux de mémoire*, Paris, 1984-1986.

5 Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 27.

6 Sanda I. Ducaru, "Religia" cincinală. *Funcțiile sărbătorilor comuniste*, în *Miturile comunismului românesc (I)*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, p. 174.

7 *Ibidem*, p. 178-179.

8 Cristina Dineală, *Mircea cel Bătrân. De la comemorări religioase la mari adunări populare*, în *Mituri istorice românești*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, p. 76-77.

- 9 "Scânteia", 21 sept. 1986, p. 2.
- 10 N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) - 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, 1987, p. 379.
- 11 Cristina Dineață, *op. cit.*, p. 87.
- 12 *Marele Mircea Voievod*, coord. Ion Pătroiu, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1987; N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418) - 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987; Constantin Căzănișteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, București, Ed. Sport-Turism, 1987.
- 13 *Marele Mircea Voievod*, p. 8.
- 14 Sanda I. Ducaru, *op. cit.*, p. 179.
- 15 *Marele Mircea Voievod*, p. 9.
- 16 *Ibidem*, p. 10.
- 17 *Ibidem*, p. 19.
- 18 *Ibidem*, p. 31.
- 19 *Ibidem*, p. 31-32.
- 20 *Ibidem*, p. 32.
- 21 *Ibidem*, p. 37.
- 22 *Ibidem*, p. 518.
- 23 *Ibidem*, p. 520.
- 24 *Ibidem*.
- 25 *Ibidem*, p. 521.
- 26 *Ibidem*.
- 27 *Ibidem*, p. 522.